

לאכול מצה בליל זה

שנאמר בערב תאכלו מצות

שיעורי רה"י הגאון רבי ישראל בונים שרייבר שליט"א

אם אכילת מצה כשאר מצוות אכילה או לא

מצוות אכילת מצה נאמרה בשני חלקים. נאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו" (במדבר ט יא) ונצטוונו בזה לאכול מצות ומרורים עם אכילת קרבן פסח, ונאמר "בערב תאכלו מצות" (שמות יב יח) והיא המצוה של אכילת המצה בפני עצמה, וגם בזמן שאין מקריבין את הפסח. ונבוא לדון בגדר אכילת המצה, אם היא כשאר מצוות אכילה שבתורה או שמא אכילת המצה היא אכילה שונה.

בפשטות אכילת המצה דומה לשאר מצוות אכילה ודיניה שווים בכל דיני אכילה, וכן נפסק בשו"ע (או"ח תעה ס"א) דשיעורה בכזית וזמן אכילתה בכדי אכילת פרס (שם ס"ו). אמנם, המג"א (סק"ד) הביא מקור לשיעור כדי אכילת פרס במצה מדברי המהרי"ל דכתב דיכול לאכול מעט מעט ובלבד שלא ישהה באכילתו יותר מאכילת פרס, וכתב ע"ז המג"א דמשמע מדבריו דיצא רק בדיעבד אבל לכתחילה צריך לבלוע כזית בבת אחת. ובירושלמי (נזיר פ"ו ה"א) נסתפקו בכזית מצה שחלקו בפיו ואכלו, ואיכא למ"ד דבמצה בעינן אכילה בבת אחת, ואין יוצאין באכילה בכדי אכילת פרס אף בדיעבד. והדברים טעונים ביאור, דמאי שנא משאר מצוות אכילה דאמר' דכל האכילות שבכדי אכילת פרס מצטרפות זו לזו לשיעור כזית, ויוצאין ידי חובת אכילה לכתחילה באכילת כזית בכדי אכילת פרס, ואילו את המצה יש לאכול בבת אחת, ואף המתיר לאוכלה בכדי אכילת פרס אינו אלא בדיעבד.

ועוד נראה להוכיח דשאני אכילת מצה משאר אכילות, דבגמ' בברכות (לז): מוכיחה מדתניא גבי מנחות "ליקט מכולן כזית ואכלן, אם חמץ הוא ענוש כרת, ואם מצה הוא אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח", דכשאכל כמה אכילות פחות מכזית, מצטרפות כולן לשיעור אכילה לענין ברכת המוציא. ועוד הביאה הגמ' את המשך הברייתא "והוא שאכלן בכדי אכילת פרס", ופירש רש"י דאם שהה יותר מכדי אכילת פרס אין האכילות מצטרפות, ואין בו חיוב כרת אם חמץ הוא. ומהא דהזכיר רש"י דנפק"מ רק לענין איסור חמץ ולא הזכיר דשיעור אכילת פרס נוגע גם לאכילת מצה, נראה כדעת המ"ד בירושלמי דאין יוצאין ידי חובת אכילת מצה אלא כשאוכלה בבת אחת. אך כיון דלא נפסק כוותיה צ"ע מה טעם השמיט רש"י את מצוות אכילת מצה בכדי אכילת פרס.

חילוק נוסף בין שיעור אכילה לענין מצוות אכילת מצה לשיעור של חיוב כרת על אכילת חמץ, מצינו בגמ' (פסחים לה. חולין כב.) "המחהו וגמעו [היינו שהמיס את הלחם במים ושתה] אם חמץ הוא ענוש כרת, ואם מצה הוא אין אדם יוצא ידי חובתו בפסח", והגמ' בחולין מאריכה בפרטי החילוק. וברש"י פירש דאין יוצאין ידי חובת מצה בשתיה זו דאין דרך אכילה בכך. ותימה היא דאי אין דרך אכילה בכך מפני מה ענוש כרת על שתית חמץ.

אי' בגמ' בפסחים (קטו): "בלע מצה יצא, בלע מרור לא יצא", וטעם הדין דבמרור בעינן טעם מרור וכשבלע לא טעם טעם מרור, ובמצה לא בעינן טעם מצה. הלבוש (תעה ג) מרחיב בטעם החילוק ומפרש "דאכילת מצה אף על גב שהיא זכר לגאולה וחירות מ"מ עיקר אכילתה היא לאכול לשובע למלא את כריסו כשהוא רעב, לפיכך יוצא בה אף בבליעה דגם בבליעה מתמלא הכרס ואוכל לשובע נפשו, אבל אכילת מרור אינו למלא הכרס אלא זכר לומר דאין חייבה, וא"כ היאך יצא בבליעה ואינו מרגיש טעם המרירות שהוא זכר לומר דאין חייבה, לשאול מנא ליה להלבוש לחדש דבר ולומר דענין אכילת המצה להשביע את נפשו [דהרי אין אכילת מצה כאכילה ביוה"כ דבעינן ליתובי דעתיה], ומאי שנא משאר אכילות שבתורה. ועוד הקשה האמרי בינה (דיני פסח סי' כג) דלדעת הלבוש יצא דאם אכל חצי זית והקיא וחזר ואכלו אינו יוצא ידי חובה דלא השביע את נפשו. והוכיח האמרי בינה דאין לומר דבאמת אינו יוצא ידי חובה, דפסק בשו"ע (או"ח תפה א) דמי שנשבע ושאר לא יאכל מצה בליל פסח חשוב כנשבע לבטל את המצוה. ואי נימא דבלע והקיא ואכל אינו יוצא ידי

חובתו, משכחת לה אכילת מצה בליל פסח שאין מקיימים בה את המצוה, ואמאי חשוב כנשבע לבטל את המצוה.

טעם הא דכרך מצה בסיב לא יצא

עוד אמר' בגמ' (שם) דאם אכל מצה ומרור יחד יצא ידי חובת אכילת מצה, אך אם כרך את המצה בסיב לא יצא. ומבואר ברמב"ם (פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"ב) דהמרור טפל למצה ולכך יצא, אבל הסיב אינו טפל למצה. אמנם הפרי חדש (תעה ג) והרעק"א נתנו טעם פשוט, דלגבי בולע נבלת עוף טהור אי' בתוספתא (זבים פ"ה ה"ט) והביאה הרמב"ם (פ"ג מהל' אבות הטומאות ה"ה) להלכה דהיכא דכרכה בחזרת ובלעה נטמא, וכרכה בסיב ובלעה טהור. ומפרש הכס"מ דלענין כורך באוכלין אמר' מין במינו אינו חוצץ, וכורך בסיב שהוא מין בשאינו מינו חוצץ. וה"נ כשאוכל מצה ומרור אינו חוצץ שהוא מין במינו, אבל כרך בסיב חוצץ. ויקשה מדוע לא הביא הרמב"ם פירוש זה, והטעם דאכל מצה ומרור יצא כיון דהמרור טפל למצה.

מצוה באכילת הרבה מצה בלילה הראשון

עוד אי' בגמ' (שם קז): "רבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא, כי היכי דניגריה לליביה, דניכול מצה טפי לאורתא", וצ"ע מה כוונתו של רבא דאכל מצה טפי בליל הפסח, ומה תועלת באכילת מצה אחר שאכל כזית ויצא ידי חובתו. ואין לומר דמקיים מצוה בכל כזית וכזית שאוכל בליל הפסח כמו שנאמר "בערב תאכלו מצות", דמאי שנא מכל המצוות דאחר שקיים את המצוה שוב אינו מקיים מצוה, כגון נטילת לולב ותקיעת שופר.

דברי הגר"א דאיכא מצוה באכילת מצה כל שבעה ומקורם בראשונים

ידועים דברי הגר"א (מעשה רב קפה) דחובת אכילת מצה רק בלילה הראשונה של פסח, ומ"מ איכא מצוה באכילת מצה כל שבעת ימי חג המצות. אכן, שיטה זו מוזכרת כבר בראשונים. בבעל המאור (פסחים נו: מדפי ה"ף) הקשה אמאי אין מברכים על אכילת מצה כל שבעה כדרך שמברכים על ישיבת סוכה בכל פעם שיושב בשבעת ימי חג הסוכות. ומחלק הבעה"מ דלא דמי מצות מצה למצות סוכה, דבסוכה נאמר 'בסוכות תשבו שבעת ימים' ואדם חייב לאכול ולישן ולטייל בסוכה בימים ובלילות, וכיון דאינו יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים, חייב בסוכה בע"כ ומברך על כל ישיבה בסוכה. אמנם בפסח דיכול אדם לעמוד בלא אכילת מצה כל הימים, ויהא ניזון באורז ודוחן ושאר מיני פירות, אין אכילת מצה חובה מוכרחת כל שבעה, ומש"ה אין מברכים על כל אכילה ואכילה. ונראה מדבריו דהניח דאיכא מצוה באכילת מצה כל שבעה דאי לא הכי אין מקום לשאלתו, ואין צד לברך על כל אכילה ואכילה.

וה"נ יש ללמוד מדברי הרמב"ם דכתב (פ"ו מהלכות סוכה ה"ז) "אכילה בלילי יום טוב הראשון בסוכה חובה... מכאן ואילך רשות, רצה לאכול סעודה סועד בסוכה, רצה אינו אוכל כל שבעה אלא פירות או קליות חוץ לסוכה אוכל, כדן אכילת מצה בפסח". ומהא דהשווה הרמב"ם בין ישיבת סוכה שמקיים בה מצוה בכל רגע ורגע, לבין אכילת מצה כל שבעה, מוכח דס"ל דאיכא מצוה בכל אכילת מצה כל ימי הפסח. וכעין זה יש ללמוד מדבריו בהל' חמץ ומצה (פ"ו ה"א) דכתב "מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות... אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות...". והנה בשאר ימות השנה אין אכילת מצה רשות אלא אין לה משמעות כלל, ומדכתב דאכילת מצה בשאר הרגל היא רשות משמע דאינו מחויב בה ומ"מ יש בה קיום מצוה.

ואף הגמ' מדמה ישיבת סוכה לאכילת מצה בלשון זו, דאי' בסוכה (כז.) "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק נאמר כאן חמישה עשר ונאמר חמישה

עשר בחג המצות, מה להלן לילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות, אף כאן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות".

המהר"ל (גור אריה פר' בא יב טו) כתב ליישב את קושיית הרא"ם מפני מה הוצרך הכתוב לומר "שבעת ימים מצות תאכלו" (שמות יב טו), ולמעט חובת אכילת מצה בחוה"מ כדילפי' במכילתא מדכתיב "ששת ימים תאכל מצות" (דברים טז ח) ואמר' דהיום השביעי שהיה בכלל יצא ללמד על כל ששת הימים, דאין אכילת מצה בהם חובה, אלא בלילה הראשון. וכתב בגור אריה דאמרה תורה דאכילה בהם רשות ולא תימא דהאוכל מצות בשאר הימים עובר בבל תוסיף. מפורש בדבריו דקמ"ל קרא דאינו עובר על בל תוסיף מאחר וכל המועד נקרא חג המצות, ומשמע דאיכא מצוה באכילתו בשאר הימים ולכך אינו עובר בבל תוסיף, דאלת"ה אינו מובן מה חידשה תורה בפסוק זה. וכ"כ בפירושו בחזקוני (שם פס' יח) "אם אכל מצה כל שבעת הימים קיים הפסוק זה של שבעת ימים מצות תאכלו".

ראיה נוספת למצות אכילה בשאר הימים, יש ללמוד מדברי הרמב"ן (דברים שם) דכתב דהוצרך הכתוב לקרות את שביעי של פסח 'עצרת', לאסור במלאכה, מאחר וכל ימי הפסח הם עצרת שנעצרים בהם לאכול המצות. ולא אמר שהעצירה היא מאכילת חמץ אלא באכילת מצה, הרי שבאכילה זו מתקיים המועד.

הרמב"ם (פ"ה מהל' חמץ ומצה ה"ט) פוסק דצריך ליהזר ולשמור את הדגן שעושין ממנו מצה שלא יבוא עליו מים ולא יגיע לידי חימוץ. וכתב במ"מ דיש ללמוד מדכתב הרמב"ם (בפ"ח ה"ג) דמי שאין לו אלא כזית מצה משומרת מברך עליה 'על אכילת מצה', דסבר דמצה שמורה אינה מעכבת אלא בלילה הראשון, אבל לכתחילה ראוי לאכול כל ימי הפסח מצה משומרת. ובחיי אדם (כלל קכח ל) הביא דין זה וכתב "ואף שמצד הדין אין צריך שמירה זו אלא לכזית של חובה, מכל מקום נוהגין החרדים וכן ראוי שיהיו כל המצות משומרים משעת קצירה... ואדונינו הגר"א החמיר מאוד בזה, שלא לאכול רק מה שמשומר משעת קצירה כל ימי הפסח...". ופשוט דהטעם דהצריך הרמב"ם לכתחילה והקפיד הגר"א על מצה שמורה בכל ימי הפסח, דאיכא מצוה באכילת מצות כל ימי הפסח.

וקצת תימה דלא הזכיר המשנ"ב הלכה זו בהלכות פסח, ורק הזכירה בדרך אגב בהל' סוכה (תרל"ט סקכ"ט) דנסתפק לדעת הגר"א אי איכא מצוה לאכול פת בסוכה כל שבעת הימים כמו באכילת המצה.

הגדרת המצוה לדעת רבינו חננאל

בפשטות מקור דין זה מהילפותא הנ"ל דמצד אחד נאמר 'שבעת ימים מצות תאכלו' ומאידך נתמעטה אכילת מצה מימי חוה"מ דכתיב 'ששת ימים תאכל מצות', ומשמע דמ"מ איכא מצוה באכילת מצה כל ימי הפסח. אמנם רבינו חננאל כתב הגדרה אחרת לאכילת המצה.

הגמ' (ר"ה כ): מחדשת לענין קידוש החודש דבעינן שיהיה לילה ויום מן החדש, דהיינו שבכדי לקדש את החודש צריך שתיראה הלבנה כ"ד שעות בחודש החדש. ופליגי אמוראי אם צריך שתיראה הלבנה מתחילת הלילה או דאף אם נראתה עד חצות מקדשים את החודש. ומפרש רבא דרבי יוחנן אמר מתחילת הלילה, דיליף מיום הכיפורים דכתיב "מערב עד ערב תשבתו שבתכם" (ויקרא כג לב) הרי דהיום הולך אחר הלילה ומתחיל בתחילת הערב. וריש לקיש אמר מחצות דיליף מאכילת פסחים דכתיב ביה "בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות, עד יום האחד ועשרים לחודש בערב" (שמות יב יב), וכשם שאכילת מצה בלילה הראשון עד חצות, ה"נ הלבנה הנראית עד חצות שייכת לתחילת הלילה ומקדשים את החודש ביום שלוששים. והדברים טעונים ביאור ופירוש, מה שייכא אכילת הפסח לקידוש החודש.

רש"י (שם הובא במצוה נ) מפרש פשט מחודש, דלרבי יוחנן היכא דנראתה הלבנה הישנה בתחילת הלילה, שוב אין לילה ויום מן החדש כדילפי' מיוה"כ. ולריש לקיש ילפי' מאכילת המצה, דמצות אכילת המצה מקושרת להקרבת הפסח כמשנ"א "על מצות ומרורים יאכלוהו", ומעיקר צורת המצוה זמן אכילת המצה מיום י"ד בניסן בין הערבים שהוא זמן שחיטת הפסח. אולם אמרה תורה

"בערב תאכלו מצות" דזמן אכילת המצה רק בליל ט"ו עד חצות, ועד אז שייך הלילה ליום שעבר, ש"מ דליל ט"ו נמשך אחר היום שלפניו. וה"נ לענין קידוש החודש הלבנה שנראתה בתחילת הלילה עד חצות שייכת ליום שעבר, ואין מקדשים ביום שלוששים. [וכבר נודעה תמיהת החת"ס על חידוש זה, דהרי ילפי' בגז"ש אכילה בסוכה בליל ט"ו והתם ליכא שום מצוה באכילה ביום י"ד בתשרי בין הערבים].

רבינו חננאל למד פשט אחר, ותוכן דבריו דכשאמרה תורה 'שבעת ימים מצות תאכלו' נקבעו כל שבעת הימים כימי אכילת מצה. ומ"מ אין חובה לאכול מצה כל שבעה אלא יוצאים ידי חובת קביעות הימים למצה באכילת מצה בתחילת השבוע. ואחר דזמן אכילת המצה הוא עד חצות כדאמר קרא 'על מצות ומרורים יאכלוהו', מוכח דעד חצות לילה הראשון עדיין חשוב כתחילת שבעת הימים. ומינה ילפי' לקידוש החודש דאם נולדה הלבנה החדשה מתחילת הלילה עד חצות נחשב שנראתה יום שלם מן החדש ומקדשים את החודש.

מצות אכילת היא בקביעות ימי הפסח לאכילת מצה

והעולה מדבריו דבוודאי איכא מצוה של אכילת מצה בכל שבעת הימים, אולם לא ציוותה תורה על אכילה כל שבעה אלא די בקביעות הימים לאכילת מצה. האופן שבו נקבעים הימים לאכילת המצה באכילתה בתחילת השבוע ובהימנעות מאכילת חמץ כל השבוע, ואע"פ שאינו אוכל בשאר ימי השבוע מצה אלא אוכל שאר דברים, מ"מ קביעותו על אכילת המצה. ולפי זה אין שייך לומר דהמצוה היא כשאר אכילות ומתקיימת בשיעור כזית, דאין זו מצות אכילה אלא קביעות המאכל בימי המועד ע"י אכילה. ובזה מבואר דבכל קביעות נוספת באכילת המצה יש מצוה מיוחדת, ולהכי רבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא, דניכול מצה טפי לאורתא דאיכא מצוה בכל כזית מצה, וכן הביא הב"ח (תעב ה) את דברי המהר"ל (גבורות ה' פמ"ח) דלכתחילה יש להסב בכל אכילת מצה בלילה זה.

וכיון שכן לא בעינן באכילת מצה דיני אכילה כשאר מצוות אלא בעי שיאכל כצורת אכילה. ואהכי כתב המג"א דלכתחילה בעינן שיאכל בבת אחת ולא שיאכל בכדי אכילת פרס, דבכדי אכ"פ הוא צירוף של כמה אכילות לשיעור כזית, ובמצוות אכילה נחשבים כל אכילות הללו כמעשה אכילה אחד. אבל הכא לא נדרש שיקיים מצות אכילה אלא שיעשה מעשה אכילה שיקבע את אכילתו לימי הפסח, ומעשה אכילה לכתחילה צריך שיעור כזית בבת אחת. וה"נ מבואר מה דפירש"י דבהימחיהו וגמעו אין יוצא ידי חובת מצה דאין דרך אכילה בכך, דבאכילת מצה בעינן צורת אכילה רגילה, אע"פ דלענין איסור חמץ גדר האכילה הוא לפי מצוות אכילה בשאר מקומות. וכמו"כ אין ענין לביטול מין במינו במצה ולכך לא מדמה הרמב"ם דין כורך מצה בסיב לאוכל נבלת עוף טהור, דצריך שתהא אכילה כצורתה ותו לא.

ויש להביא ראיה לדבר דפסק הרא"ש (פסחים פ"ב ס' יח) דאין יוצאין יד"ח במצה גזולה. והקשה במקור חיים דהרי קנאה בשינוי כשלעס את המצה כדאמר' בכתובות (ל): גבי תרומה מדלעסיה קניא, ומיישב בדוחק דכיון דבלע מצה יצא, שייך לאכול למצוה קודם שקנאה ומפקפק בזה כיון דתיכף כשהגיע למקום שנמאס ונפסד מאוכל אדם, קנאו בשינוי. אף בריטב"א עמד בזה וכתב דאין חיסרון של מצה גזולה היות וקנה את המצה בשעה שלועס ונמצא שבשעת הנאת גרונו ומעיו דעביד מצוה הרי היא שלו. ומהא דהזכיר הריטב"א הנאת גרונו ומעיו אע"ג דפסקי' דבלע מצה יצא, חזינן דאין אכילה זו כשאר אכילות דבעינן אכילה של מצוה לפי גדריה, אלא צריך מעשה אכילה כצורתו, ויש לאכול בהנאת גרונו ומעיו. ולפי"ז מה שאמרו דבלע מצה יצא אינו אלא בדיעבד.

נמצא - מצות אכילת מצה אינה כשאר מצוות אכילה, אלא מהותה לקבוע את אכילת ימי הפסח כאכילת מצה ואין דיניה שווים לשאר דיני אכילה. החיוב הוא באכילת הלילה הראשון ולכה"פ בכזית דע"כ קובע את אכילתו לכל השבוע כאכילת מצה, ומכאן ואילך מקיים מצוה אך היא רשות ולא חובה.